

Lutheran Summer School 2023

Eén Lichaam, één Geest, één Hoop

**in het teken van de 13e Assemblee van de
Lutherse Wereldfederatie in Kraków**

Welkom!

Wat fijn dat je met ons meereist deze zomer. We gaan een mooie week tegemoet waarin we elkaar, ons geloof en onze wereld wat beter leren kennen. We reizen af naar het prachtige Kraków, met een tussenstop in Dresden. In dit boekje vind je alle informatie over het programma. Aan het eind lees je achtergrondinformatie en een korte introductie van de mensen die we gaan ontmoeten.

De thematische lijn van deze reis volgt die van de 13e Assemblee van de Lutherse Wereldfederatie (LWF), die in september in Kraków plaats zal vinden. Het thema van deze bijeenkomst én onze reis is: One Body, One Spirit, One Hope – **Één Lichaam, één Geest, één Hoop** (naar Efeziërs 4:4). Tijdens de reis zullen we samen ontdekken wat dit thema voor ons betekent. De ontmoetingen en workshops zullen hier zeker aan bijdragen!

We hopen dat je een fijne en leerzame tijd hebt tijdens deze reis!

Het team van de Lutheran Summer School 2023

Woensdag 16 augustus

Onze vertrekdag! We reizen met een bus. Er zijn twee opstapplekken:

7.00 uur in Amsterdam, locatie Maaslandstraat (naast de Basic-Fit, tegenover RAI conferentiecentrum)

8.00 uur in Arnhem, locatie NS station (Sonsbeekzijde)

We stoppen regelmatig onderweg, maar zorg vooral zelf voor lunch en drinken. Tijdens de reis maken we kennis met elkaar en krijgen we alvast wat inspirerende informatie. In de bus starten we bovendien al meteen met ons programma (zie de opdrachten verderop in dit programmaboekje).

17.30 uur: aankomst in Dresden. We overnachten in hotel IBIS in het centrum van Dresden. Adres: Prager Straße 5, 01069 Dresden.

Hier hebben we even de tijd om te landen. Daarna vertrekken we samen naar de Frauenkirche. Bij de gezamenlijke maaltijd ontmoeten we de lutherse gemeenteleden en de kerkleiding, waaronder Bettina Westfeld (lid van de LWF council) en Christian Behr (superintendent, onderbisschop, van de lutherse kerk in Sachsen) en Albrecht Nollau (superintendent van de lutherse kerk in Sachsen). Zie hun personalia verderop in dit programmaboekje. We gaan met hen in gesprek over het thema van de Assemblee en over elkaars toekomstperspectief op kerk-zijn.

21.15 uur: vertrek naar het IBIS hotel

Donderdag 17 augustus

Vanaf **07.00 uur:** ontbijt

8.00 uur: uitchecken in het IBIS hotel

8.30 uur: vertrek met de bus richting Kraków. Lunch onderweg op eigen gelegenheid (eigen rekening).

16.00 uur: aankomst Kraków bij onze verblijfslocatie U Pana Cogito
Adres: Michała Bałuckiego 6, 30-318 Kraków

18.00 uur: diner in het U Pana Cogito

19.30 uur: Ontmoeting met Piotr Sztwiertnia in het U Pana Cogito, die met ons in gesprek gaat over het kerkelijk leven van lutheranen in Polen.

Dagsluiting met vesper in het U Pana Cogito.

Vrijdag 18 augustus

7.30 uur: metten

8.00 uur: ontbijt

9.00 uur: vertrek naar de binnenstad

9.30 – 10.30 uur: introductie van de Assemblee door de LWF-staf in de lutherse kerk: over het thema, de achtergronden, keuzes, vorderingen tot nu toe en de verwachtingen.

Pauze

De rest van de dag: workshops in lutherse kerk in het teken van het Assemblee thema Eén Lichaam, één Geest, één Hoop in drie rondes. Er is plek voor 12 personen per workshop. Zie voor een beschrijving van de workshops en de bijbehorende opdracht verderop in dit programmaboekje.

11.00 – 12.00 uur: workshop ronde I

Tussendoor: lunch en bezichtiging van de binnenstad. Bezoek aan het bureau van de LWF groepen van 12 personen.

13.30 – 14.30 uur: workshopronde II

Pauze

15.00 – 16.00 uur: workshopronde III

16.00 – 16.45 uur: plenaire presentatie van de opbrengst uit de workshops

Vrije tijd

17.30 uur: rondleiding door Kazimierz, eindigend op het terras.

20.00 uur: diner in het U Pana Cogito

Dagsluiting met vesper in het U Pana Cogito.

Zaterdag 19 augustus

7.00 uur: metten

7.15 uur: ontbijt

8.00 uur: vertrek met de bus naar Auschwitz-Birkenau

In de bus: opbrengst van de workshops van de vorige dag doornemen (gedeeld via een document op WhatsApp). Vraag: wetende dat je straks in Auschwitz-Birkenau bent, wat komt er in je op?

In Auschwitz-Birkenau worden we rondgeleid door gidsen. Er is een Duitstalige en een Engelstalige gids beschikbaar. **Tijdens het bezoek aan Auschwitz-Birkenau is er 'WhatsApp-stilte'!**

Na het bezoek aan Auschwitz-Birkenau zijn er lunchpakketten beschikbaar bij de bus voor wie dat wil.

16.30 uur: terugkomt bij het U Pana Cogito.

We nemen een uur de rust om de indrukken van het bezoek aan Auschwitz-Birkenau te verwerken.

17.30 - 18.00: voor wie dat wil, is er ruimte om ervaringen en indrukken met elkaar te delen, en gezamenlijk de relatie te leggen met het thema van de Lutheran Summer School.

18.15 uur: dagsluiting met een vesper in het U Pana Cogito

Vanaf 19.00 uur: diner in de stad op eigen gelegenheid (eigen rekening)

Zondag 20 Augustus

8.30 uur: ontbijt

10.30 uur: viering in de lutherse Sint Martinuskerk van Kraków. Wij zingen in deze viering gezamenlijk het Nederlandse lied dat we in de voorgaande dagen hebben ingestudeerd. In deze viering gaat ds. Ireneusz Lukas (Europasecretaris van de LWF) voor, en viert de gemeente haar 466^e jubileum.

Na de viering: nagesprek en ontmoeting met de gemeente.

13.00 uur: lunch in de buurt van de lutherse kerk

14.30 uur: ontmoeting in de lutherse kerk met Kamil Losiak, bestuurslid van de Faith and Rainbow Foundation (LHBTIQ+ samenwerkingspartner van de lutherse gemeente in Kraków).

18.00 uur: diner in U Pana Cogito

20.00 uur: eerste terugblik op de Lutheran Summer School en het verzamelen van onze ervaringen

21.15 uur: dagsluiting met vesper in het U Pana Cogito

Maandag 21 augustus

7.30 uur: ontbijt

9.00 uur: vertrek met de bus naar Dresden

In de bus naar Dresden: kies 300 woorden uit (kranten)knipsels, terugkijkend op de afgelopen dagen in het teken van het Assemblee thema van de Lutheran Summer School: welke woorden en gedachten komen er bij je op? Wat is er voor jou nog open? Wat neem je mee terug?

Iedereen stelt een A5 flap samen. Alle 35 flappen worden vervolgens samengevoegd tot een gezamenlijke collage, die wordt meegenomen door de gedelegeerden naar de Assemblee van de LWF. De collage wordt ook als afbeelding verspreid voor gebruik in eigen gemeente.

16.00 uur: aankomst bij het IBIS hotel in Dresden

18.00 uur: viering in de Frauenkirche, met aansluitend een korte bezichtiging

20.00 uur: diner in restaurant Wilma Wunder. Adres: Altmarkt 21-23, 01067 Dresden.

Dinsdag 22 augustus

9.00 uur: vertrek met de bus terug naar Nederland. Lunch onderweg op eigen gelegenheid (voor eigen rekening).

Volgens planning komen we om 17.30 uur aan in Arnhem en om 19:00 uur in Amsterdam.

Opdrachten

Woensdag 16 augustus in de bus

Jullie hebben de *Studiegids* van de 13^e LWF Assemblee ontvangen. Vanuit de lutherse gemeenschap in de Protestantse Kerk is een delegatie naar de Assemblee afgevaardigd. Ook tijdens de Lutheran Summer School 2023 in Kraków gebruiken we deze studiegids.

De studiegids bevat per hoofdstuk vragen ter overdenking. Daarnaast worden hieronder enkele handvaten om hierover door te denken aangereikt.

Gespreksmateriaal

Onder het thema uit Efeziërs 4:4-6: 'één lichaam en één geest, zoals u één hoop hebt op grond van uw roeping, één Heer, één geloof, één doop, één God en Vader van allen, die boven allen, door allen en in allen is.' komt dit jaar, zo als om de zeven jaar, de wereldfamilie van lutherse kerken bijeen.

Nadere overwegingen en extra gespreksvragen

Wat is éénheid? Wat is éénheid onder lutheranen en onder christenen en tussen mensen? Op de Assemblee zal inhoudelijk worden gesproken aan de hand van de drie aspecten: lichaam, Geest en hoop.

Zo zal er worden gesproken over: wat raakt ons als één lichaam? Wat raakt ons als kerken en gemeenschappen lichamelijk? Wat raakt ons in het nu, in wie we zijn, in ons bestaan? Wie hoort er bij dat lichaam van de kerk, en wie is feitelijk buitengesloten? Wat ook, als lichamen worden geraakt, zoals in deze dagen in Oekraïense (geen 150 km van Kraków) of in de tijd dat 80 jaar geleden lichamen van mensen niets waard bleken te zijn en werden vergast en verbrand in de doodsovens van Auschwitz-Birkenau (geen 80 km van Kraków). Hoe tekent deze geschiedenis onze relatie met Israël, en hoe verhoudt zich dat tot het ene lichaam van Christus waarin wij met onze Palestijnse broeders en zusters verbonden zijn? Maar ook zal het gaan over: hoe voelt een lichaam? Hoe lijdt een lichaam? En hoe viert en geniet een lichaam? Thema's als seksualiteit en levensvreugde, inclusiviteit en expressiviteit, genieten, spelen en verbondenheid met het lichaam van alles wat geschapen is komen daarbij aan de orde.

Wat beweegt ons in één Geest? Wat laat ons ervaren wie we zijn? Wat raakt ons, inspireert ons – vuurt ons aan dezer dagen, om te leven, om het niet op te geven, om mensen te begeistigen voor het leven? En wat vernauwt die Geest of knelt hem af? Wat hebben wij nodig opdat het stroomt, opdat we bezielt raken en anderen kunnen bezielen? En hoeveel 'verschil in Geest' verdraagt onze eenheid? Wat als er een veelheid is van 'lutherse identiteiten' is? Hoe houden we elkaar dan vast en hoe houden we van elkaar?

En tenslotte zal er worden gesproken over één hoop: wat komt naar ons toe, ligt voor ons als uitdaging en toekomstperspectief? Wat houdt ons gaande, waar zien we naar uit, als wereldgemeenschap, maar ook als kleine en minder kleine gemeenschappen hier in Nederland? Wat als alles anders wordt – wat geeft ons dan nog moed om erbij te blijven?

Wat is ons kompas als kerk en gemeente? En hoe zorgen wij dat we op koers blijven en elkaar niet kwijtraken?

Deze themaboog proberen we tijdens de Lutheran Summer School met elkaar te maken op weg naar Kraków – in Kraków – en bij het bezoek aan de Auschwitz-Birkenau gedenkplaats, en bij een tussentijds contact met onze zusters en broeders in Dresden op de heen- en terugweg van de reis. Het is een grote boog, maar zoals bij elke Lutheran Summer School zullen we die in kleine expressieve porties verdelen. En we zullen het bij dat alles ook hebben over wat ons persoonlijk draagt: in dat ene lichaam van de gemeenschap op de adem van die ene Geest en verbonden in de ene Hoop. We zullen ook zingen en vieren met elkaar!

In de bus gaan we in duo's aan de slag met het thema van de Assemblee uit de studiegids. We voeren het gesprek hierover aan de van kaartjes die de duo's invullen:

Hoe komt de drieslag lichaam-Geest-hoop bij jou aan?

Hoe verbindt je dat met de situatie in jouw gemeente?

Hoe ga je ermee om, dat je wellicht geen verbinding ziet tussen de thema's en jouw gemeentesituatie?

Hoe zou dat wellicht kunnen veranderen?

De antwoorden op deze vragen delen wij via de aparte WhatsAppgroep 'van West naar Oost' met elkaar. Daardoor hebben we de mogelijkheid om op elkaar te reageren, en weten ook Dorottya en Hetty, die pas in Dresden opstappen, waar we staan. Tegelijk ontstaat zo ook een startdocument (verzameling van de statements) voor de workshops in de loop van de daaropvolgende dagen.

Achtergrondinformatie

Dresden, Frauenkirche Vernietigd en herbouwd

De Frauenkirche is een symbool voor Dresden. Ooit een oogverblindend mooi bouwwerk, werd het bijna geheel verwoest in de Tweede Wereldoorlog. Na de *Wende* bouwden de Dresdenaren de kerk weer op in nieuwe glans.

Zondag, tien uur 's ochtends. De zon schijnt op de *Altstadt* van Dresden en er waait een zachte wind uit het westen terwijl een flinke groep mensen staat te wachten voor ingang D van de Frauenkirche. Het zijn vooral bejaarden, maar ook een paar jonge ouders met kinderen. Naast de wachtende groep begint een Russische straatmuzikante op haar viool te spelen. Ze draagt een viezige witte wollen muts en een wijnrode wollen trui. Haar deuntje is melancholisch.

Brute destructie

Als je erover nadenkt, past deze droevige muziek goed bij de Frauenkirche. Gebouwd in de achttiende eeuw was ze lange tijd één van de meest indrukwekkende kerkgebouwen noordelijk van de Alpen. De unieke koepelconstructie was over de hele wereld beroemd.

In de nacht van 13 op 14 februari 1945 wierpen Britse en Amerikaanse gevechtsvliegtuigen hun dodelijke bommen op Dresden. Na het bombardement woedde in Dresden een razende *Feuersturm*, waarbij ook de Frauenkirche helemaal uitbrandde. In de ochtend van 15 februari stortte het zwaar beschadigde heiligdom in elkaar. Van de ooit zo prachtige kerk bleven slechts twee muren, een paar pilaren en een enorme berg stenen over.

De herboren kerk

De poort gaat langzaam open. Een jonge man met kort gesneden pikzwart haar en een donkergrijs pak gaat bij de ingang staan en deelt programmaboekjes uit. Er komt beweging in de lange rij. De poorten van de Frauenkirche zijn van een lichtbruin hout, op de voorkant is houtsnijwerk te zien. Deze poort is heel anders, veel lichter van kleur, dan al die zware donkere portalen waardoor je normaal een kerk binnenloopt. Dat komt natuurlijk omdat het hout van deze deur maar enkele jaren oud is.

Hemelse kleuren

Het binnenste van de Frauenkirche is ongelooflijk helder. Door de hoge ramen straalt de frisse morgenzon naar binnen en het laat de hele kerk schitteren in een zuiver wit licht.

Het altaar met zijn prachtige heiligenbeelden en fraaie houtsnijwerk is opgebouwd uit veel goud en bleek marmer. Boven zie je de beroemde koepelconstructie met daarop afbeeldingen van heiligen in goud, lichtblauw, roze en weer wit.

Ook de pilaren rondom de kerk zijn van wit marmer. Zelfs de houten banken zijn, net als de poort, van een lichtbruin hout. De Frauenkirche ademt door en door lichtheid en helderheid.

Afschrikkende werking

Lange tijd leek het er niet op dat de Frauenkirche ooit weer zo mooi zou worden. In de DDR werd de kerk om verschillende redenen niet herbouwd. Het verwoeste heiligdom gold als een symbool voor de wreedheden van de oorlog. Als herdenkingsmonument zou het in de vorm van een ruïne een *Mahnmal* voor toekomstige generaties moeten zijn. Na de vernietiging in 1945 bleef de kerk bijna vijftig jaar lang een ruïne.

Na de *Wende* ontstond een burgerinitiatief met het doel de Frauenkirche weer op te bouwen. Niet alle burgers van Dresden waren het hiermee eens. In de tijd net na de hereniging van Duitsland waren maar 10 procent van de bewoners vóór de wederopbouw. Dat had onder andere te maken met de hoge kosten die te verwachten waren. Daarom besloot de Stiftung für den Wiederaufbau Frauenkirche om de bouw voornamelijk door giften van particulieren te financieren.

Internationale verzoening

De reacties op de oproep om voor de opbouw van de Frauenkirche te doneren waren overweldigend. Mensen van over de hele wereld gaven geld. Niet alleen uit Duitsland kwamen vele giften, maar ook uit Engeland, de Verenigde Staten, Frankrijk, Nederland, Brazilië en vele andere naties. De wederopbouw van de Frauenkirche veranderde zo in een internationaal teken van verzoening. Vooral het feit dat uit Engeland en Amerika geld kwam heeft een grote betekenis. Deze landen hadden immers in de Tweede Wereldoorlog met hun bommenwerpers de Frauenkirche in puin veranderd. In totaal kwam ongeveer honderd miljoen euro uit particuliere donaties bij elkaar, ongeveer drie kwart van de totale bouwkosten.

Moeizaam puinruimen

De wederopbouw van de Frauenkirche was een enorm project. Hoe maak je van een bouwwerk dat bijna helemaal in puin ligt weer een uniek heiligdom? Eén belangrijke voorwaarde was om zoveel mogelijk materiaal van de oude kerk te gebruiken. Het moest een wederopbouw zijn en geen nieuwbouw. Daarom begon het project met puinruimen. In achttien maanden tijd werden alle brokstukken van de puinhoop gehaald en gecatalogiseerd. Onder andere met behulp van 3D-

computerprogramma's bepaalde men van elke nog bruikbare steen waar hij in de oude Frauenkirche had gezeten. 43 procent van de huidige bouwmassa bestaat uit materiaal uit de oude kerk.

Unieke technologie

Vervolgens werd de Frauenkirche steen voor steen weer opgebouwd. Hiervoor gebruikte men de modernste technieken maar ook ambachtelijke handwerkkunst. Zo zorgden machines uit de vliegtuigindustrie ervoor dat de nieuwe zandstenen op de millimeter nauwkeurig gezaagd konden worden. Een stalen constructie stabiliseert nu de speciale koepelconstructie van de *Steinerne Glocke*.

Om een zo snel mogelijke wederopbouw mogelijk te maken, ontwikkelden ingenieurs speciaal voor de Frauenkirche een uniek tijdelijk bouwdak. Het kon samen met het bouwwerk in de hoogte groeien en stelde de bouwvakkers in staat om ook tijdens regen en in de winter door te werken. De toewijding van iedereen die met het project te maken had en de grote stroom aan giften uit de hele wereld liet de wederopbouw onverwacht snel verlopen. In 1993 was men begonnen met puinruimen en in 1994 legde men de eerste steen. In de herfst van 2005 waren uiteindelijk alle bouwwerkzaamheden afgesloten.

Zwart verleden

Het zandsteen waaruit alle belangrijke barokke bouwwerken in Dresden bestaat, bevat veel ijzer. Met de tijd oxideert dit ijzer aan de buitenkant en de steen krijgt dan een zwarte kleur. Alle oude gebouwen in Dresden hebben daarom een viezige zwarte kleur, maar dat heeft niets met vuil te maken.

De Frauenkirche is met oude én nieuwe zandstenen weer opgebouwd. De meeste stenen aan de buitenkant hebben daarom nog geen zwarte kleur, maar sommige wel. De kerk ziet er uit als een gigantische puzzel. Veel burgers van Dresden zien dit als een symbool voor de verbinding van de oude Frauenkirche met de herbouwde kerk. Over enkele tientallen jaren zullen ook de nieuwe stenen zwart zijn geworden.

Onstuimige vreugde

Iedere zitplaats in de Frauenkirche is nu bezet. Veel mensen maken foto's, het zijn vooral toeristen die op deze zondagmorgen in de kerk zitten. De klokken beginnen te luiden. Achter in de kerk gaan twee deuren open en het orkest loopt binnen. Violen, fluiten en contrabassen zijn te zien. Dan verstommen de klokken, het orgel begint een vrolijke melodie te spelen.

De melancholische vioolmuziek van de straatmuzikante buiten de kerk is vergeten. Deze kerkdienst in de wederopgebouwde Frauenkirche staat niet in het teken van droefigheid over de verschrikkelijke verwoesting. Hij staat in het teken van de onstuimige vreugde over de wederopbouw en de verzoening onder de mensen.

Kraków

Al in de Oude Steentijd woonden er mensen op de heuvel Wawel. En al duizend jaar geleden bevond zich op de plaats van het huidige Kraków de rijke handelsstad Kraków. Archeologische opgravingen wijzen uit dat de heuvel Wawel al in de Oude Steentijd werd bewoond. De eerste geschreven vermelding van de stad dateert uit 965, toen de Joodse koopman Abraham ben Jacob schreef over de rijke, versterkte stad **Kraków**, die gelegen was op het kruispunt van handelsroutes en omgeven werd door bossen. In het jaar 1000 werd de stad de zetel van een bisschop. Nadat de legendarische stamleider **Piast** er in de loop van de tiende eeuw in was geslaagd een reeks naburige stammen tot één geheel te smeden, ontstond de staat **Polska**, de voorloper van het huidige Polen. Een eeuw later werd Kraków de hoofdstad.

Tweede universiteit van Midden Europa

In de elfde eeuw werden het **Wawel Kasteel** en diverse kerken gebouwd, en maakte Kraków een behoorlijke groei door. In 1241 werd hij bij een aanval van de Tataren voor een groot deel verwoest, maar vervolgens weer opgebouwd. Er werd een centraal marktplein aangelegd, dat Kraków's status van **marktstad** bevestigde. Een andere gebeurtenis die van groot belang was voor de ontwikkeling van de stad, vond plaats in 1364. Toen stichtte koning Kazimierz Wielki de **Kraków Academie**, die zou uitgroeien tot de tweede universiteit van Midden Europa, na die van Praag.

Vaklieden, kunstenaars en geleerden

In de vijftiende en zestiende eeuw maakte de stad een grote bloeiperiode door en werd hij lid van de **Hanze**, het middeleeuwse internationale samenwerkingsverband van steden en handelaren. Hierdoor kreeg Kraków een grote aantrekkingskracht op vaklieden, kunstenaars en geleerden. Tot de laatsten behoorde onder meer de befaamde astronoom **Copernicus**.

Polen opgedeeld

In 1596 werd de Poolse hoofdstad verplaatst van Kraków naar **Warschau**. Het was een eerste signaal dat de bloeiperiode van Kraków ten einde liep. De Zweedse invasies, die in 1655 begonnen, versnelden dat proces en toen Polen vervolgens tussen 1772 en 1795 in drie stappen door Rusland, Oostenrijk en Pruisen werd **opgedeeld**, kwam Kraków in Oostenrijk te liggen.

Uit de as herrezen

Ondanks deze Oostenrijkse overheersing, kende Kraków een redelijke culturele en politieke vrijheid en tegen het eind van de negentiende eeuw had het zich ontwikkeld tot het hart van de Poolse cultuur de **spirituele hoofdstad** van een land dat op de kaart niet langer bestond. De Eerste Wereldoorlog betekende de grote ommekeer voor Polen, dat in 1918 door maarschalk **Józef Piłsudski** wederom tot autonome staat werd uitgeroepen.

Cultuurstad

Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog telde Kraków 260 duizend inwoners, waarvan 65 duizend Joods waren. Bijna allen kwamen om in de gaskamers van de nazi's, die niet ver buiten de stad hun beruchtste vernietigingskamp, **Auschwitz-Birkenau**, bouwden. Volgens officiële schattingen wonen er thans nog ongeveer 200 Joden in Kraków. De stad zelf ontsnapte aan het oorlogsgeweld en kan daardoor tot de dag van vandaag bogen op een fraaie en authentieke binnenstad, die dan ook in 1978 werd opgenomen op de **Werelderfgoedlijst** van de UNESCO. Na de val van het communisme, kwam er in hoog

tempo een grote bezoekersstroom op gang en werd Kraków Polens populairste toeristenbestemming.

Oude Getto

Het oude Getto (*Ghetto*), de wijk Podgórze, net buiten het centrum van Kraków. De geschiedenis van de WO2 is nog duidelijk tastbaar aanwezig. Het getto was in tijden van de oorlog bedoeld voor de Joodse bewoners van de stad. Vanuit de ommuurde plek werden ze onder verschrikkelijke omstandigheden te werk gesteld, of doorgestuurd naar vernietigingskampen. Tijdens ons Kraków tour bezoeken we in het oude Getto onder andere Plac Bohaterow (*het Heldenplein*) en overblijfselen van de Ghetto Wall.

Kasteel Wawel

Op een kleine heuvel midden in de stad direct aan de rivier de Wisla ligt kasteel Wawel. Een kasteel met vele legendes, een van de bekendste is die van de draak. Tijdens de WO2 was kasteel Wawel de residentie van Hans Frank, gouverneur generaal van Polen.

Rynek Glowny

Welkom op het grote plein van Kraków. Het plein stamt uit de 13e eeuw en is met een oppervlakte van 40.000 m² een van de grootste middeleeuwse pleinen van Europa. Het plein is omgeven door paleizen, kerken en historische burgerwoningen.

De Sint Martinuskerk

Zie: krakow.luteranie.pl

Die evangelische Gemeinde zu Kraków besteht seit 1557. Seit dem Consensus von Sandomir sind wir eine Gemeinschaft, die zwei Konfessionen miteinander verbindet: evangelisch – augsburgische und evangelisch – reformierte. In den letzten hundert Jahren hat die Gemeinde ihre Lage immer wieder verändert. Seit 1816 befindet sie sich in der ul Grodzka 58. Sie zählt ca. 530 Mitglieder und die Gottesdienste sind jeden Sonn –und Feiertag. Die Liturgie wird in Polnisch gehalten (auf Anfrage ausländischer Gruppen gibt es auch die Möglichkeit sie auf Englisch oder Deutsch zu übersetzen)

Het gebouw

De vroegste kerk die hier gestaan heeft stamt vermoedelijk uit de 12^e eeuw. In de 16^e eeuw zetelde hier de Ongeschoeide Karmelieten, die de oorspronkelijke kerk tussen 1637-1640 lieten afbreken en een nieuwe kleine kerk in de vroegbarok stijl lieten bouwen. Giovanni Trevano werd aangesteld als architect van het bouwproject. Dertig jaar na de sluiting van het klooster in 1787 werd de kerk aan de protestantse gemeenschap van Kraków geschonken. Het interieur is destijds naar de lutherse liturgie gerenoveerd.

Het hoogaltaar bevat een 14^e eeuws crucifix en het schilderij "Christus kalmeert de storm" (1882) van Henryk Siemiradzki.

Kazimierz (vrijdagavond)

De wijk Kazimierz is de oude joodse wijk. Bij een reis naar de stad mag een bezoekje aan Kazimierz zeker niet ontbreken. Het kleine stadsdeel, ten zuiden van het centrum van Kraków en het Wawel kasteel, verleidt bezoekers met een unieke mix van cultuur, geschiedenis en heerlijk eten, drinken en uitgaan.

Geschiedenis Kazimierz

Kazimierz was lange tijd een zelfstandige stad, los van Kraków. Na een verordening in de 15e eeuw moesten alle joodse mensen uit de omgeving verplicht in Kazimierz gaan wonen. Toen Kazimierz in de 19e eeuw onderdeel van Kraków werd, woonde er dus een hechte joodse gemeenschap. Dat is nog goed te zien aan verschillende joodse bouwwerken. Aan het joodse leven kwam abrupt een einde toen de nazi's Polen binnenvielen. De joodse bevolking uit Kazimierz moest verhuizen naar de veel kleinere getto aan de andere kant van de rivier. Kazimierz bleef na de oorlog leeg en verlaten achter en de buurt raakte tot het eind van de vorige eeuw in verval. Pas toen Steven Spielberg er zijn film Schindler's List opnam, kwam de wijk terug in de belangstelling en ontwikkelde het zich tot een levendige en fascinerende buurt.

Cultureel erfgoed in Kazimierz

Hoewel er tegenwoordig geen of erg weinig joodse mensen meer in de joodse buurt wonen, is hun nalatenschap nog overal te vinden. De kleine buurt telt negen synagoges, waarvan de grote Stara Synagoga de oudste en belangrijkste is. Het Galicja museum biedt een mooi, hedendaags inkijkje in de joodse geschiedenis in Polen. Kazimierz is niet exclusief joods. Oude synagoges worden er geflankeerd door katholieke pracht en praal van bijvoorbeeld de Corpus Christi of Skalka kerk.

Joodse Kazimierz restaurants

Eten, drinken, uitgaan en shoppen in Kazimierz

Kazimierz staat erg goed bekend om het levendige uitgaansleven. De meeste cafés vind je rond Plac Nowy, waar je in het donkere sfeervolle Alchemia bij kaarslicht je drankje drinkt, of in het moderne Plac Nowy 1 lokale bieren proeft. Voor leuke boetiekjes en vintage kledingwinkels kun je het beste terecht in de straat Ulica Józefa. Leuke restaurants zitten door heel Kazimierz verspreid, maar neem zeker een kijkje op Szeroka, een plein waarop veel restaurants de joodse sfeer van weleer terugroepen met koosjer eten en live klezmer muziek. En je kunt pas zeggen dat je in Kraków bent geweest, als je aan een raam op Plac Nowy een grote zapiekanka, een soort Poolse pizza-variant, hebt besteld

Personalia

Onze gesprekspartners in Dresden

Bettina Westfeld

Bettina Westfeld was niet-geordineerd vicevoorzitter van de synode in de 26e en 27e regionale synode en was sinds 2002 lid van de regionale synode als gekozen lid in het kerkdistrict Dresden Mitte. In 2020 benoemde de Saksische kerkleiding haar tot lid van de 28e regionale synode.

Ze komt uit Dresden en werkt als freelance historica aan onderwerpen als kerkgeschiedenis en de geschiedenis van het Diakonisches Werk. Bijzonder opmerkelijk is haar verkiezing tijdens de 12e Assemblee van de Lutherse Wereldfederatie in mei 2017 in Windhoek/Namibië tot lid van de 48 leden tellende Raad van de LWF.

Volgens haar is er vraag naar de regionale kerk als plaats van dialoog en zijn onderwerpen als de inzet voor de integriteit van de schepping vandaag de dag nog net zo relevant als dertig jaar geleden. Bettinae Westfeld is getrouwd en moeder van drie zonen.

Christian Behr

Hoofdpredikant aan de Kreuzkirche Dresden en 'superintendent' (onder-bisschop) van Dresden Mitte / Evangelisch-Lutherse kerk van Saksen

Kort CV

Sinds 2019 lid van het Uitvoerend Comité van het Lutherse Volwassenenonderwijs van Saksen

Sinds 2014 voorzitter van de schoolcommissie als verantwoordelijk orgaan van het Lutherse Kreuzgymnasium Dresden

Sinds 2012 lid van de raad van toezicht van de stichting Frauenkirche

Sinds 2012 bestuurslid van het Oecumenisch Informatiecentrum Dresden

Sinds 2012 hoofdpredikant in de Kreuzkirche Dresden en superintendent in het kerkdistrict Dresden Mitte / Evangelisch-Lutherse kerk Sachsen

1994-2012 predikant in Grimma bij Leipzig / Evangelisch-Lutherse kerk van Saksen

1989-1994 predikant in Kayna bij Zeitz / Lutherse kerk, kerkdistrict Saksen

1987-1989 Seminarium predikantsopleiding in Wittenberg

1982-1987 Theologiestudie in Jena

1977-1980 Beroepsopleiding tot geschoold bouwvakker

Onze gesprekspartners in Kraków

Piotr Sztwiertnia

Ds Piotr Sztwiertnia werd geboren op 18 mei 1991 in Cieszyn als zoon van een predikant. Van 2010-2015 studeerde hij lutherse theologie aan de Christelijke Theologische Academie in Warschau en verdedigde zijn masterscriptie getiteld "De lutherse theologie – de categorie 'beking' in het denken van ds dr. Alfred Jagucki en ds Leszek Czyż tegen de achtergrond van de belijdenisgeschriften van de Evangelisch-Augsburgse Kerk in Polen". Na zijn afstuderen werd deed hij zijn kandidaatsstage in de gemeenten in Katowice-Szopienice, Sosnowiec, Mysłowice en Łędziny-Hołdunów. Op 21 januari 2017 werd hij in Biała geordineerd. In 2016-2017 was hij leer-vicaris van het bisdom Cieszyn en hoofd van het bureau van de Evangelische Kerkendagen. Sinds september 2017 is hij predikant van de Evangelische parochie in Golezów. Hij is getrouwd en heeft een zoon.

Kamil Losiak

Stichting 'Geloof en Regenboog'

Wij werken voor lesbische, homoseksuele, biseksuele, transgender, non-binaire en interseks christenen en pleiten voor volledige acceptatie van LHBTQ+ mensen in christelijke kerken en in de samenleving. Wij beschouwen elke seksuele geaardheid en genderidentiteit als een geschenk van God dat in harmonie kan zijn met iemands geloof. We zijn tegen elke vorm van discriminatie van LBTQ+ mensen, in het bijzonder religieus gemotiveerde discriminatie, en tegen alle vormen van zogenaamde reparatieve therapie.

We creëren een vriendelijke omgeving waar Poolse LHBTQ+-christenen volledig geaccepteerd worden - inclusief hun seksualiteit - en waar ze hun geloof en spirituele leven kunnen koesteren.

We streven ernaar de verandering in de leer van christelijke kerken te versnellen, zodat zij de volledige waarde van huwelijken en andere relaties van LHBTQ+ mensen erkennen, inclusief regenbooggezinnen met kinderen. Het is onze overtuiging dat we door het veranderen van de houding binnen deze kerken werken aan het welzijn van de hele samenleving.

Ireneusz Lukas

Afgestudeerd aan de Christelijke Theologische Academie in Warschau. Hij studeerde evangelische theologie aan de universiteiten van Bern (CH) en Berlijn en Leipzig (D). Daarnaast postgraduate studies aan de Theateracademie in Warschau. Na zijn ordinatie tot predikant van de Lutherse Kerk van

1998 tot 2003, diende hij als pastoor in de Evangelisch-Augsburgse parochie St. Trinity in Warschau. Daarnaast was hij assistent van de leidende bisschop van de Evangelisch Augsburgse (= Lutherse) Kerk in Polen, bisschop Janusz Jagucki.

In 2003 werd hij gekozen tot regionaal secretaris (Midden- en Oost Europa) van de Lutherse Wereldfederatie gevestigd in Bratislava, Slowakije en bekleedde deze functie de volgende drie jaar. In 2008-2016 was hij administratief directeur van de Poolse Oecumenische Raad.

Als docent werkte hij aan de Pedagogische Faculteit van de Christelijke Theologische Academie in Warschau en doceerde onder andere godsdienstpedagogie en praktische theologie.

In 2014 promoveerde hij aan de Faculteit Theologie van de ChAT.

In december 2015 werd hij gekozen tot secretaris van de Lutherse Wereldfederatie (Genève) voor de regio Europa.